

KINDERGARTENERS DEVELOP ORAL COMMUNICATION WHILE WORKING WITH PICTURES

Kalandarova Bakhtigul Ozod qizi

He has a master's degree in preschool education from UrSU

Annotation

This article explains how to use pictures to improve speech and thinking in preschool children.

Keywords; Cyclic pictures, speech, thinking, speech development, thinking development, text writing.

“Suratlar ko’rsatish va ularning mazmunini hikoya qilib berish murabbiyning bolalarga yaqinlashuvida eng yaxshi vositadir. Katta yoshli odamni boladan, ayniqsa, muallimni o’quvchilardan ajratib turuvchi to’siqni hech narsa bolalarga suratlar ko’rsatish va bu suratlarni tushuntirib berishdek tez buza olmaydi. Agar siz bolalardan gap chiqishi qiyin bo’lgan sinfga kirsangiz- suratlar ko’rsata boshlang, shu zahotiyoq sinfdagi bolalar gapira ketadilar, muhimi shundaki, erkin, bamaylixotir gapiradilar” [1. 50].

“Go’dak tomonidan ona tilining o’zlashtirish jarayoni qanday kechishi uning nutqida narsa-buyum nomlarining ifodalanishi bilan belgilanadi” [2.80]

Bolalar og’zaki nutqini faollashtirish maqsadida tarbiyachi turli xil rasmlardan foydalanish yaxshi natija beradi. Bolani undashga majbur etadigan topshiriqlardan berish kerak. Bunday topshiriqlar bolaning fikrlash qobiliyatining kengayishiga yordam beradi. Masalan, bir jadval ichida qushlar rasmi ichida bir baliq, kapalak yoki chumolining rasmi bor deylik. Bolaga rasmni yaxshilab ko’rib chiqing va qushlarning nomini ayting, yo bo’lmasa shu rasmga qarab gap tuzing, deganda bolalar o’ylab qoladi, biroz qiynaladi, lekin fikr yuritib qushlar ichida boshqa narsa aralashib qolganini aniqlaydi. Bu narsa, albatta bolalarning tafakkuri vositasida amalga oshadi. Bu murakkab psixologik jarayon bo’lsa ham o’quvchilar uchun juda qiziq bo’lishi aniq. Bunday jarayonlar natijasida tarbiyalanuvchi yoshlar tafakkurida muhim o’zgarishlar kuzatiladi. Olim M.Mahmudov: “Yoshlarning fikrlashi, tafakkurini o’stirish, xotirasi va qobiliyatlarini taraqqiy ettirish masalasi o’qitish faoliyatining jamiyatdagi bajaradigan asosiy vazifalaridan”[3. 49.] ekanligini to’g’ri ta’kidlagan edi.

Rasmlar bilan ishlash bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, og’zaki nutq malakalarini o’stirishga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Bolalarning og’zaki nutqini o’stirishda rassomlardan Ch.Axmaron, E.Umarbekov, O’.Tansiqboyev, A.Abdullayev, V.Vereshagin, P.Bankov, T. Muhammedov, K.Basharov, N.Karaxina, I.Haydarov, M.Novikov, asarlaridan foydalansa juda yaxshi bo’ladi. Ayniqsa, N.Karaxanning “Oltin kuz”. I.Xaydarovning “Oltin kuz” ,O’.Tansiqboyevning “Tog’da kuz” , “O’zbekiston bahori”, M.Kagorovning “Bola ilon bilan”, Sh.Abdurashidovning “Baxmalda yoz” kabi reproduksiylaridan foydalansa juda yaxshi bo’ladi. Afsuski, bunday rasmlar maktabda ham, bog’chada ham yo’q. Do’konlarda esa sotilmaydi.

Bolalar og’zaki nutqini rasmlar bilan ishlash jarayonida o’stirish bo’yicha ish olib olib borish jarayonida quyidagicha ishlar o’tkaziladi:

“Ko’zboylag’ich” rasmi bo’yicha ish olib borish: bolalarga rasm ko’rsatib, rasmda kimlar yoki nimalar tasvirlangan, undagi narsa va ranglar nomi so’raladi. Bolalar nomlarni aytishda, odatdagidek, ko’proq ruscha so’zlarni ishlatadi ayrim rang nomlarini aytishga qiynaladilar. So’ngra rasm bo’yicha hikoya tuzdirishga o’tiladi. Bu ish murakkab tafakkur jarayonini talab etganligi

sababli bolalar unchalik faollik ko'rsatmasligi mumkin, faqat bir, ikki bola chiqib tahminan quyidagicha hikoya tuzishlari mumkin:

"Rasmda bolalar o'ynashyapti, bolaning oti Dilshod. Uning ko'zi bog'langan, u bolalarni topyapti". Bolalardan to'liq javob olinmagach, o'zimiz ularga to'liq javob berish uchun mashg'ulotni davom ettirish kerak. Bunda ularga rasm asosida savollar beriladi. Buni quyida ko'rib o'tamiz.

"Mushuk bilan chumoli" ertagi [4.] asosidagi rasm bilan ishlash.

Proektorda Aziz Abdurazzoqovning "Mushuk bilan chumoli" ertagiga ishlangan rassom Xurshid Ziyoxonning "Mushuk bilan chumoli" rasmini kattalashtirib ko'rsatib, o'quvchilar bilan quyidagicha suhbat o'tkazish lozim:

- Bolalar, siz bu rasmda nimalarni ko'ryapsiz?
- Mushukni, chumolini.
- Mushuk nima qilyapti?
- Yotibdi.
- Mushuk chumoliga nima dedi?
- Nima qilasan mehnat qilib, damingni ol, dedi.
- Chumoli mushukka nima dedi?
- Mehnat qilish kerak.
- Mushuk qanday kiyingan?
- Oyog'iga etik kiyib olgan.
- Bolalar, kimni mehnatsevar deyish mumkin? Nima uchun?

Bu so'roqlarga javob olinib, berilgan javoblar to'ldirilib borildi. So'ngra o'quvchilarga "Bolalar, biz xuddi chumoliday mehnatsevar bo'lishimiz karak" deb yakunlanadi. So'ngra mehnatsevarlik haqida suhbatni kengaytirish, o'rni bo'lsa shu haqda sodda maqollarni yod oldirib "Mushuk bilan chumoli" ertagina mazmuniga bog'lash zarur.

Kuzatishlar va o'tkazilgan tadbirlar shuni ko'rsatadiki, bolalar bog'chasi tarbiyalanuvchilarining og'zaki nutqini o'stirish va shu asosida tafakkurini rivojlantirishda rasmlardan foydalanish mashg'ulotlarida turli mavzularga bag'ishlangan rasmlar yig'imidan foydalanish ancha o'rinli ekanligi tasdiqlandi. Buning uchun quyidagi mavzulardagi rasmlardan og'zaki nutq o'stirish uchun foydalaniladi:

"Uy anjomlari" siklidagi rasmlar bilan ishlash.

Bunda tarbiyachi 1-suratdagi uy anjomlari nomini aniq qilib aytishi, so'ngra bolalardan uning nomlarini takrorlashini so'rashi lozim: stol, kreslo, divan, eshik, parda, gilam, karniz, deraza, pol, patolok, gul...

Yuqoridagi yevropacha uy anjomlarining nomini to'g'ri qo'llashga, talaffuzini to'g'ri aytishga o'rgatish bilan bolajonlar shu so'zlarni o'z nutqida faol qo'llay boshlaydilar. Shuni unutmaslik kerakki, bolalarning nutqi qanchalik boy bo'lsa ularning tafakkuri ham shunchalik keng bo'lishi isbotlab o'tirishning keragi bo'lmagan haqiqatdir. Garchi uy anjomlarining nomlari mavhum taffakkurga juda katta ta'sir ko'rsatmasa ham fikrlashni yaxshilanishiga ijobiy ta'sir qilishi aniq.

Keyingi ish o'zbek milliy anjomlari bilan tanishtirish uchun boshqa rasmlarni ko'rsatib, undagi narsa-buyum nomlarini bolalarning o'ziga aytiriladi. Bu jarayonda bolalar juda jonlanib, faollashib javob bera boshlaydilar. Shu rasmda tasvirlangan taxmon, ko'rpa, ko'rpacha, yostiq, gilam, deraza, parda, gilam, ship, eshik kabi so'zlarni qiynalmay aytdilar. Lekin turli millat bolalaridan tashkil topgan guruhlarda bolalar o'z tillaridagi so'zlarni qo'llab javob qaytarishdi. So'ngra har bir narsa-buyumlarnilarni bir xilda talaffuzga o'rgatib to'g'ri aytmaguncha to'g'ri aytishga erishish kerak.

Soʻngra uy buyumlarining ranglari haqida va miqdori haqida suhbat oʻtkaziladi. Shulardan soʻng har bir boladan uy buyumlari nomini aytirib, ularning talaffuzidagi xatolarni toʻgʻirlab boriladi va suhbat soʻngida uy anjomlari haqida yakun yasaladi:

Sabzavot va hoʻl mevalar siklidagi rasmlar boʻyicha ularning nomlari, ranggi, miqdori haqida suhbat oʻtkazish mumkin. Unda, ayniqsa, bolalar rang bildiruvchi sifatlarni toʻgʻri qoʻllay olishga alohida eʼtibor berish kerak. Chunki bolalar oʻz ona tilidagi soʻzni (yashil oʻrniga zangori) yoki ruscha soʻzlarni (krasniy, zelyonniy) soʻzlarni koʻproq ishlatadilar. Bundan tashqari bolalar sabzavot va hoʻl meva nomlarini oʻzbek tilida toʻgʻri talaffuz qilishga biroz qiynaladilar. Bolgʻari, garmdori, oʻrnida bolgarskiy, perest, kartoshka deyish oʻrniga karchika, sabzi deyish oʻrniga gashir deb talaffuz qiladilar. Bu kamchiliklarni bartaraf qilish va bola tafakkurini rivojlantirish uchun quyidagi ish usulidan foydalanish lozim:

”Kesilgan tarvuz”li rasmga qarab tarvuz haqida: uning ranggi poʻstlogʻi, urugʻi, poʻchogʻi haqida toʻliq suhbat oʻtkazish kerak.

Hayvonlar va qush parrandalar siklidagi rasmlar boʻyicha yuqoridagicha suhbat oʻtkazish mumkin. Hayvonlarning nomi, ranggi, miqdori va harakat belgilari haqida suhbat olib boriladi. Yuqorida boʻlganidek, bu boʻlimda ham bolalar eshitgan ertaklar taʼsirida hayvon va qush, parranda nomlarini oʻz tili yoki shevasidagi soʻz bilan, yoki ruscha nom bilan ataydilar (zaychik, zolotaya ribka, krasnaya shapichka; bajik, gechi qorinjo). Bu kamchilikni tarbiyachi koʻzdan qochirmasdan izchillik bilan tuzatib borishi, buning uchun mashgʻulotlarda bu soʻzlarning toʻgʻri qoʻllangan shakli ishlatilgan jumalardan koʻproq foydalanishi talab etiladi. Shu bilan mashgʻulot davomida tarbiyachi ularning xatolarini toʻgʻirlab borib, soʻzlarning oʻzbek tilida toʻgʻri aytilishini singdiradi. Suhbat – mashgʻulot davomida bolalar oʻz xonadonlaridagi uy hayvonlari haqida batafsil soʻzlab berishlari talab qilindi. Ancha yaxshi natijaga erishsa boʻladi. Ular uydagilari hayvon-parranda nomlarini faol sanab keta boshlaydilar.

“Tabiat manzaralari” siklidagi rasmlar boʻyicha ishlaganda yuqoridagi koʻrsatmalarimizdek turli fasllar, ularning nomlari, fasllarda qanday hodisalar roʻy beradi, har bir faslning mavsumi haqida suhbat oʻtkazildi. Tavsiya etilgan rasmlar asosida mashgʻulot oʻtkazilganda bolalar ancha foydalanib, toʻliq javob berishga oʻtdilar. Masalan “Olma terish” rasmida bolalarga tanish boʻlgan narsalar (bola, olma, daraxt, barg, savat, yashik, narvon) ning nomini bolalar qiynalmay aytib beradilar. Ularning rangini ham toʻgʻri aytishadi.

“Qishloq manzarasi” rasmiga qarab daraxtlar, toshlar, suv, togʻ, osmon, uylar kabi koʻplik va birlikda qoʻllangan otlarni va turli rang bildiruvchi soʻzlarni (yashil, koʻk, sariq, qizil) kabi toʻgʻri qoʻllashga oʻrgandilar.

Demak, tarbiyachilar yuqoridagi kabi rasmlar mashgʻulotlarni koʻproq oʻtkazishsa, bolalar ogʻzaki nutqining ravon boʻlishiga, lugʻat boyligining oshishiga va fikrlash qobiliyatining oʻsishiga katta yordam bergan boʻladi. Rasmlar asosida oʻtkaziladigan mashgʻulotlar koʻrgazmali mashgʻulotlarning bir koʻrinishi boʻlganligi uchun ham bunday usuldan foydalanish ancha yaxshi natija beradi.

Rasmlar mashgʻulotlar, ayniqsa, maʼlum ertaklarga bogʻliq chizilgan rasmlar asosida olib borilgan juda katta natijaga erishish mumkin. Buning uchun tarbiyachi turli mavzulardagi ertaklarga rasmlar chizdirib, shular asosida ertaklar mazmunini aytib beradi. Bolalar bilan ertak mazmuni boʻyicha savol-javob oʻtkazgach bolalardan ertakning mazmunini aytib berishni talab qilinadi. Ertak mazmuni qisqa boʻlsa, bir-ikki boladan, mazmuni kengroq boʻlsa, uch-toʻrt boladan qism-qism boʻyicha javob berishlarini talab qilinadi. Shunday biz rasmlarga qarab suhbat oʻtkazish jarayonida

bolalarga narsa-predmet nomlarini, harakat ifodalovchi soʻzlarni, rang-tus yoki boshqa xil belgi bildiruvchi soʻzlarni toʻgʻri qoʻllay bilish va toʻgʻri talaffuz qilishga oʻrgatdik. Bu ishda koʻproq boshqa voqea bolalarining oʻzbekcha nomlarini bilib olishi va aniq talaffuz etishi, shuningdek, turli shevaga xos soʻzlarni oʻzbek adabiy tili normalariga mos qoʻllay olishlariga erishish kerak boʻladi.

Bogʻcha tarbiyalanuvchilarining ogʻzaki nutqini kuzatib va shu masalada tajribalar olib borish natijasida quyidagi tavsiya va takliflarni bildirish mumkin:

Oʻzbek xalqi hayotidan, oʻzbek bolalari hayotidan olingan rasmlardan koʻproq foydalanish va shu asosida suhbat oʻtkazish;

Bolalar hayotida koʻp uchraydigan narsalar boʻyicha rasmlar ustida ishlash. Masalan, "Yil fasllari", "Mevalar", "Sabzavotlar", "Gullar", "Transportlar", "Oshxona" haqida suhbat;

Rasm bilan ishlash jarayonida bolalarning talaffuziga, soʻzlarni toʻgʻri qoʻllashlariga rioya qildirishdir;

Koʻproq oʻzga millat bolalari bilan muloqotda boʻlish va ularning nutqiga ahamiyat berish;

Rasm chizish va plastilindan narsalar yasash mashgʻulotlarini nutq oʻstirish uchun foydalanish.

Yuqoridagi ishlarni amalga oshirishda proektordan ham foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Roʻziyoyeva Oʻ.Sh. Uzluksiz taʼlim jarayonida Bolalar bogʻchalati tarbiyalanuvchilari va I sinf oʻquvchilari ogʻzaki nutqini otirish. Peda.fan.nomzodligi dissertatsiya. T. 1995.
2. Qurbonova M. Oʻzbek bolalar nutqi leksikasining sotsiopsixologik tadqiqi. Peda.fan.nomzodligi dissertatsiya. T. 2003.
3. Mahmudov M. Bolalarni oʻqov maqsadlari – taʼlimni ilmiy loyihalash omili// Xalq taʼlimi – 2005. - №5 – B.49.
4. <http://ertaklar.uz/uz/mushuk-bilan-chumoli/>

Muallif(lar) haqida maʼlumotlar(maqola matni soʻngida beriladi).

Muallifning F.I.SH. (toʻliq)	Qalandarova Baxtigul Ozod qizi
Shoʻba nomi	Kognitiv pedagogikaning dolzarb masalalari.
Maqolaning mavzusi	Rasmlar bilan ishlash jarayonida bogʻcha tarbiyalanuvchilari ogʻzaki nutqini oʻstirish
Lavozimi, ilmiy darajasi, unvoni	UrDU maktabgacha taʼlim yoʻnalishi magistranti
Ish joyi	UrDU
Telefoni (kodi bilan)	+998 99 5035766
E-mail	javlanbekmatnazarov@gmail.com